

- Lagerroth, Fredrik, Montesquieu och Sveriges grundlagar. Till frågan om vår författnings originalitet. *Svensk tidskrift* 1940 s. 519 ff.
- Lagerroth, Fredrik, *1809 års regeringsform. Dess ursprung och tolkning*. Stockholm 1942.
- Lendin, Waldemar, *Rudolf Kjellén* (Svenska män och kvinnor)
- Montesquieu, Charles de, *Om lagarnas anda*. 1748, Sv övers: Stockholm 1990.
- Sandegren, Magnus, *Till historien om statshvälfningen 1809*. Göteborg 1890.
- Seth, Ivar, *Fredrik Lagerroth* (Svenska män och kvinnor)
- Stjernquist, Nils, *Fredrik Lagerroth* (Svenskt biografiskt lexikon)
- Stjernquist, Nils, Regeringsformens tillkomst. Ur "*Kring 1809*". Stockholm 1965.
- Valentin, Hugo, *Frihetstiden inför eftervärlden*. Stockholm 1942.
- Willers, Uno & Thulstrup, Åke, *Pontus Fahlbeck* (Svenska män och kvinnor)
- Muntliga uppgifter
Artéus, Gunnar, Samtal den 18/12-1996.
- Uppslagsverk
Filosofilexikonet: Historiska skolan
Focus: Georg Andréén
Nationalencyklopedin: Axel Brusewitz
Svenska män och kvinnor
Svenskt biografiskt lexikon

Några nya forskningsrön om Samuel Pufendorf

I:1

Den tysk-svenske naturrättsfilosofen och historikern Samuel Pufendorf (1632–1694) skrev ett par av den tidig-moderna naturrättens klassiska verk under titlarna *De jure naturae et gentium* (1672, förkortat DJ) och *De officio hominis et civis* (1673, förkortat DO). De kom ut i en mångfald utgåvor, det senare verket i minst 150 upplagor (Döring 1992a: 189), och erfor en verkningshistoria som varit ytterst vittförgrenad. Men för c:a trettio år sedan noterade Leonard Krieger utifrån amerikansk akademisk erfarenhet att om Pufendorf överhuvudtaget är känd, är det som en i historien beskuggad tysk med ett lustigt namn, en figur som följde Hugo Grotius i spåren i den tidiga utvecklingen av den internationella rätten (Krieger 1965: 5). Oaktat att Kriegers lägesbeskrivning är geografiskt begränsad kan den ändock med fog gälla som en dittillsdags generell slutsummering av en långvarig urholkning av Pufendorfs tidigare så stora betydelse och inflytande. Efter fr.a. 2:a världskriget har emellertid Pufendorf så småningom och försiktigtvis börjat omvärderas, liksom naturrätten i stort i och med att världskrig, koncentra-

tionsläger och atombombsfällningar visat upp den positiva rättens tillkortakommanden, och inom den kontinentaleuropeiska forskningen om 1600-talets intellektuella liv är han f.n. föremål för ett relativt stort intresse, som sträcker sig över ett brett spektrum av hans intellektuella verksamhet. I föreliggande översikt kommer jag att presentera några nya rön i den senaste pufendorfforskningen av den tyske historikern och teologen Detlef Döring som sedan slutet av 1980-talet bedriver en intensiv och omfattande källkritisk forskning på området.

De arbeten av Döring jag kommer att redovisa är uppsatsen "Samuel Pufendorf und die Leipziger Gelehrtengesellschaften in der Mitte des 17. Jahrhunderts" (1989), arbetet *Pufendorf-Studien. Beiträge zur Biographie Samuel von Pufendorfs und zu seiner Entwicklung als Historiker und theologischer Schriftsteller* (1992), vilka i båda fallen kompletterats med återgivning av relevant källmaterial, samt en antologi med mindre beaktade Pufendorf-texter, *Samuel von Pufendorf – Kleine Vorträge und Schriften – Texte zu Geschichte, Pädagogik, Philosophie, Kirche und Völkerrecht* (1995). Den innehåller dels Pufendorfs samtliga föredrag från medlemstiden i Collegium Anthologicum, dels ett tiotal av hans småskriftter av tillfällighetskaraktär. De senare utgör ett

urval av den mängd promemorior och stridskrifter som han producerade mellan åren 1659–1694. Den här produktionen var känd i samtiden men har därefter delvis fallit i glömska (Döring, 1992a:193). Idémässigt anknyter de till tankegångar i hans centrala verk. Varje text föregås av en lägre inledning av Döring. Antologin är utgiven inom ramen för projektet Forschungsschwerpunkt Europäische Aufklärung (Berlin) (Döring 1995, Vorwort: X). Därutöver kommer referenser att göras till några av Dörings i tyska facktidsskrifter publicerade artiklar. Av hans forskningsinsats, den är imponerande i sin omfattning och lärdom, kan givetvis här bara ges en ytlig och fragmentarisk och därför inte helt rättvisande bild.

Översikten inleds med några ord om Pufendorfs idéhistoriska betydelse varpå ett par notiser om hans uppdykande i aktuell statsteoretisk debatt följer. Därefter redovisas Dörings översikt över Pufendorfforskningen som problemfält, och avslutningsvis presenteras några data som Döring tagit fram rörande Pufendorfs biografi, intellektuella influenser och politiska stridskrifter. Hans resultat här innebär i flera avseenden ett brott mot en sedan länge kanoniserad pufendorfbild.¹ I och med att han dessutom avläser Pufendorfs historiska och teologiska arbeten utifrån den politiska verklighet då de skrevs och infogar dem i en övergripande idéstruktur hos Pufendorf som i mycket handlar om europeisk maktbalans och säkerhetspolitik, om staten som aktör och om statens former i historien och i samtiden, tillför han den traditionella tolkningen av dessa genreverk en tidigare saknad politiskt idéhistorisk dimension. Vanligtvis läses Pufendorfs naturrättsliga, historiska och teologiska arbeten utifrån nutida snävt disciplinära avgränsningar samtidigt som en kronologisk följd på dessa grunder konstrueras för de olika arbetenas tillkomst, exempelvis går James Tully i viss mån till väga på det viset.² Men därvid har man missat att se såväl dessa texters disciplinöverskridande politiska perspektiv och dimensioner som kontinuiteten i Pufendorfs intresseinriktningar. Dörings åtgärder mot detta ytliga förfaringssätt är att utföra en inträngande idéanalys såväl som en kontextuell läsning utifrån en genom honom förbätt-

rad källkritisk grund, där inte minst brevkorespondensen från, till och om Pufendorf utgör ett viktigt underlag, för att på så sätt minimera svängrummet för det spel av gissningar som vidlåder subjektiviteten i en vagt empiriskt grundad hermeneutik.

Döring påvisar också att Pufendorf, tvärt emot tidigare uppfattning,³ i högsta grad deltog i det politiska livet, som skriftställare och "kommittémänniska". Ett empiriskt tillskott i forskningen av det här slaget ger konturer åt "aktivisten" Pufendorf som väl låter sig infogas i Zygmunt Baumans beskrivning av de lärdes förändrade roll och funktion under ifrågavarande epok. Enligt Bauman kan 1500- och 1600-talens lärde karaktäriseras som en historiskt ny typ av intellektuell vilken han ger beteckningen legislator. En sådan är en person som i kraft av sina omfattande och solida kunskaper gör "authoritative statements which arbitrate in controversies of opinions and which select those opinions which, having been selected, become correct and binding." (Bauman 1987: 4). I likhet med många andra lärda i sin samtid lärer sig Pufendorf med den politiska makten, i hans fall genom sin ställning som universitetslärare, hovhistoriograf samt som politiskt och/eller teologiskt sakkunnig såväl i Pfalz och Sverige som Brandenburg.

Tvärt emot vad traderingen berättar om att Pufendorfs officiella titlar bara skulle vara av honorär natur svarade de i själva verket mot politiska ämbeten som han de facto innehade och utövade, i Stockholm som "Geheimer Staatssekretär", i Berlin som "Hof- und Kammergerichtsrat" (Döring 1996b: 17). Dessa ämbeten omfattade att som sakkunnig förse regeringen med beslutsunderlag, att i publikationer rättfärdiga statens handlingar och åtgärder samt att åta sig diplomatiska uppdrag (Döring 1995: 88). På så sätt kom han att stå i ett påtagligt nära förhållande till såväl sin tids politiska processer som akuta politiska frågor. Inte bara genomslagskraften i hans naturrättsliga arbeten utan receptionen och verkningarna av hans historiskt politiska skrifter, de rent politiska stridskrifterna och de teologiska skrifterna (vilka i stor utsträckning riktade sig mot katolska kyrkans maktambitioner under Motreformatio-

nen), gör att legislatorseppet i högsta grad kan sägas vara tillämpligt på Pufendorf. Därtill kan läggas hans dokumenterat starka självmedvetande (Döring 1994a: 188, 1995: 88, 109), som jag för min del vill hävda ta sig bl.a. det uttrycket, att han, med ett postmodernistiskt språkbruk, "iscensätter sig själv" i en persona (jämförbar med ett sociologiskt trollbegrepp) som legislator vilken han antydningvis projicerar i sina naturrättsliga arbeten med resultatet att det nya intellektuella skikt han själv tillhörde får vetenskaplig legitimitet som aktörer i, eller agenter för den statliga maktutövningen. Eventuellt kan detta till en del förklara varför hans arbeten fick en läsekrets som i stor utsträckning rekryterades ur en kategori som på den tiden benämndes "Staatsman".

I:2

På samma sätt som fysiken och medicinen under 1500- och 1600-talen frigjorde sig från den bibliska världs- och människosynen så frigjorde sig samtidigt moral- och rättsfilosofin från den teologiska rättsuppfattningen. De biologiska och fysikaliska likaväl som de samhälleliga sammanhangen och framträdesformer na omorienterades från transcendentala förklaringar till materialistiska. I det sammanhanget tillhörde Pufendorf ett självmedvetet intellektuellt avantgarde som sög upp de nya idéerna, hans reaktion inför den nya tidens möjligheter och vidgade horisont yttrade sig, menar Döring, i en för honom "charakteristische Pathos einer Aufbruchstimmung, die vom Beginn einer bisher ganz Ungeahnte versprechenden Zeit mit Verachtung auf die Vergangenheit blickt." (1995: 396). I samklang med denna intellektuella hållning kopplade Pufendorf naturrättens nya vetenskaplighet till den naturvetenskapliga revolutionen och idén om framsteg (idem: 389f). Genom att i den processen lägga fast ett nytt intellektuellt böjningsmönster för naturrätten är Pufendorf en central gestalt i dess förvetenskapligande av samhällsvetenskapen. Hans deklarerade syfte var att ge en strikt vetenskaplig utformning åt naturrätten utifrån en fundamental grundprincip vars sanningshalt stod klar för förnuftet. I

empirismens anda skulle principen härledas ur iakttagelser ("observationes") som påvisade tingens och människans natur på ett sådant sätt att ingen med sunt förnuft kunde ifrågasätta den (S. Pufendorf: Eris Scandica, 1676: 231f).

Med den utgångspunkten drog han på det vetenskapsteoretiska planet en skarp epistemologisk gräns mellan förnuft och uppenbarelse, mellan moralfilosofi (naturrätt) och moralteologi. I motsats till den rådande föreställningen om människans transcendentala syftning formulerad inom den kristna naturrätten ställde han människans sociala handlande i centrum för den tidigmoderna naturrätten. Med sin individualiserade människosyn bidrog han väsentligen till sitt sekels begynnande "Entzauberung der Welt"- process. Bland politiskt-teoretiska bidrag kan nämnas att hans kontraktsteori om den trefasiga statsgrundarprocessen blev normgivande för den tidigmoderna naturrättens syn på statsmaktens uppkomst (Cattaneo 1996: 8), att han såväl formulerade den politiska vokabulär som begreppsliggjorde den politiska medvetandehorisont vilken uppkom efter 30-åriga krigets uppbrutna politiska och religiösa enhet (Tully a.a.: xxii, xx) som diskuterade de nyuppkomna territorialpolitiska konstellationerna i statsrättsliga termer som lockat till en nutida bissering i den internationella debatten om mellanstatliga relationer (Dufour 1996: 115ff).

I en nyligen publicerad artikel tilldelas han också äran att som viktig influens för Adam Smith vara ekonomivetenskapens "Grandfather" (Saether 1996: 252). Jag måste här göra en utvikning eftersom etiketteringen tycks mig vara dubiös. Den värld Pufendorf vände sig till var en värld av gelikar, furstar, hov- och högadel i ett statsbärande skikt, inte till en värld av småhandlare. En av den receptionshistoriska analysinriktningens fundamentala svagheter i metodhänseende är att den dels fragmenterar en författares komplexa idévärld, dels omformar fragmenten på ett eklektiskt sätt. Här är det lätt att instämma i Quentin Skinners inträngande kritik av doktrin- och kanonbildningar och finalistisk historiografi med hänvisning till hans avstamp i språkaktens illokutiv. Beträffande Pufendorfs ekonomiska tänkande innebär det att

delar därav pusslats ihop med den del av hans antropologi som roterar kring det kortfristiga egenintresset och därefter ryckts ut ur sitt deontologiskt moralfilosofiska sammanhang. Med hjälp av funktionsförklaringar har det sedan tolkats in i marknadliberala banor efter den skottiska upplysningens politiska behov. Jämte Saether går Istvan Hont tillväga på ett sådant sätt i uppsatsen "The Language of Sociability and Commerce: Samuel Pufendorf and the theoretical foundations of the 'Four-Stages Theory'" (1987). Människan som i antropologiskt avseende en förnuftsvarelse blir här icke-existerande. Dessutom har Pufendorfs syn på egendomsrätten negligerats i åtminstone, som jag uppfattar saken, två viktiga avseenden som utgör oöverstigligen hinder för enoreflekterad inskrivning av hans tänkande i en kapitalismens logik och kultur.

Det ena är att han inte, till skillnad mot förliberaler/tidigliberaler som t.ex. Levellers och Locke, ser förutsättningen för människans grundläggande existensvillkor förankrad i en äganderätt till den egna kroppen (DJ II:IV:18, II:VI:3). I egenskap av att vara fri har människan inget värde i betydelsen pris ("pretium") eftersom fria män (människor) inte är handelsvaror. Han skriver: "/.../ liberi capitis nullum est pretium, quia liberi homines in commercio non veniunt." (DO I:XIV:3)

Det andra är att han drar en gränslinje för när den privata äganderätten upphör att vara exklusivt privat. Rätten till liv är ovillkorlig men för att kunna realiseras måste det finnas ett materiellt underlag, och fortsätter han, att ombesörja det ingår i andras plikter såväl som i ens egna: "Rebus extrinsecis ad sui conservationem homo utique indiget, de quibus etiam aliis prospicere saepe inter officia est (min kursivering). Inde rationis quidem est, ut circa istas parandas studium adhibeatur, quantum vires, occasio, & honestas admittit." (DJ II:IV:10), det är m.a.o. motsatsen till att härleda rätten till liv ur egendomsrätten. Den här pliktrelaterade rätten till liv är ett s.a.s. existentiellt utflöde ur Pufendorfs syn på människans värdighet vars mänskliga dignitet i hans idévärld endast kan förstås mot efterklangerna från en omfattande diskussion relaterad till ett från 1200-talets kristologi influerat personabegrepp.

Här kan bara antydningvis konturerna och riktningen för den diskussionen tecknas. Utgångspunkten är att individen är en i ontologiskt avseende fri varelse som därför är förmögen till moraliskt handlande. Hon är därmed en persona moralis och som sådan besitter hon värdighet. I sin kanoniska version inmängades värdighetsbegreppet, knutet till personabegreppet, i en subjektiv rättsuppfattning om vilken Theo Kobusch skriver i genmäle mot uppfattningen att den sekulariserade naturrätts individbegrepp skulle ha sitt upphov i en följksam teoretisk modellering av kapitalets intressen: "So wurden im 13. Jh. besondere subjektive Rechte des Menschen formuliert und verteidigt, zu denen die Eigentumsrechte, das Recht auf Selbstverteidigung, die Eherechte gehören und auch das bis zur Hegelschen Rechtsphilosophie und darüber hinaus unter dem Namen des *Notrechts* behandelte *Recht des äusserst Bedürftigen, sich von den Reichen das um Leben Nötige zu nehmen, ohne Diebstahls schuldig zu werden.*" (1993: 35, min kursivering), d.v.s. det finns en subjektiv rätt inom ramen för nödrätten som medger att en ytterst nödställd person får ta från den rike för att klara livhanken utan att göra sig skyldig till stöld. Kobusch hänför vidare Grotius, Pufendorf och Christian Wolff till den här rättstraditionen (idem: 35). Hos Pufendorf kommer synen på stöldens legitimitet i en nödrättsituation till klart uttryck i DJ, bok II, kap. VI betitlat *De jure et favore necessitatis*.

I en omfattande diskussion (som brukar förbigås med tystnad av uttolkarna) redovisar och analyserar han olika scenarier av nödsituationer när tillgrepp av annans egendom måste betraktas resp. inte kan betraktas som stöld. I polemik mot dem som förfäktar motsatsen frågar han retoriskt om en (oförskyllt) svältande måste dö av hunger därför att andra inte uppfyller humanitetens dygd att hjälpa den nödställda, och svarar att han själv inte uppfattar det som ett brott att stjäla under sådana omständigheter (DJ: II:VI:5). Människan i Pufendorfs antropologi kan de facto handla altruistiskt stick i stäv mot självbevarelsedriften, även om det inte är

vanligt, t.ex. diskuterar han bland olika varianter sådana fall som med Dürkheims terminologi måste betraktas som altruistiska självmord (DJ: II:III:14). Han ger dessutom rekommendationen att människan i vissa fall *bör* handla altruistiskt: den rike har en moralisk skyldighet att på humanitära grunder hjälpa en fattig i nöd (DO I:V:23). I själva verket, betonar han, borde den som vägrar visa mänsklighet själv förlora sin egendom och sin värdighet: "Quin potius & rem simul, & meritum perdat, qui ultro humanus esse noluit." (DJ: II:VI:6). Värdighetstanken är således central för Pufendorf, t.ex. dyker den upp när han mot bakgrund av Descartes djurtopos gör en antropologisk bestämning av människan genom att just lyfta fram hennes värdighet som särmerke (DJ: I:III:1), att den finns i själva förhållandet att vara människa (DJ II:I:5, DOI:VII:1), att hon därför inte får skadas eller kränkas (DJ II:I:1ff). När hänsyn tas till vad han faktiskt skriver om värdighetsbegreppet symbiotiska invävning i idén att rätten till liv går före rätten till egendom blir det, som jag ser det, omöjligt att s.a.s. värva honom till det marknadsliberala läget. Efter denna utveckling återgår jag till mitt egentliga ärende.

I:3

I den av Pufendorf först skrivna historiografin över den sekulariserade naturrättens tidiga utveckling deklarerade han, att han själv tillsammans med Hugo Grotius och Thomas Hobbes tillhör dess grundlagsfäder.⁴ Men i högre grad än de är han en personlighet vars intellektuella öde i den samhällsvetenskapliga historiografin beskriver både uppgång och fall. Hans natur- och statsrättsliga arbeten väckte ett vidsträckt och livligt intresse, avhandlades såväl i privatkorrespondens mellan lärde som i tidskriftsrecensioner, disputationer, dissertationer och stridsskrifter. Av samtiden och under decennierna därefter kom han att betraktas som den främste auktoriteten i naturrätt; den blev i hans version skolbildande. Med historicismens och den rättshistoriska skolans genombrott i början av 1800-talet minskade intresset för honom betydligt, och han reducerades oftast till fotnotsnivån.

Ett uttryck från ett kanske oväntat håll för Pufendorfs återinträde i den aktuella statsteoretiska debatten är att han för bara några år sedan ök upp i en artikel i *Die Zeit*⁵ i vilken artikelförfattaren diskuterar EUs i dåläget konstitutionellt oklara former, – federation eller konfederation och Tysklands plats i respektive sammanhang. Artikeln avslutas med en referens till Pufendorfs statsteoretiska diskussion om den reguljära och den irreguljära staten (d.v.s. en stat med ett maktcentrum resp. stat kännetecknad av maktindelning), en diskussion som nu kan få förnyad aktualitet, menar författaren. Citerande Pufendorfs berömda, eller beryktade, uttalande om det tysk-romerska riket som en "irreguläres Gebilde, einem Monstrum gleich" befarar han att EU kan utvecklas i samma riktning. I en likaledes relativt färsk uppsats av Istvan Hont om nationalstatens kris görs återkopplingar till Pufendorf, bl.a. till dennes neologism *Systemata civitatum* varmed han avsåg ett system av inbördes förbundna stater som ändock besitter en relativ suveränitet gentemot varandra.⁶ Det finns givetvis ytterligare beröringspunkter mellan tankegångar hos Pufendorf och aktuell politik och ett par sådana fall vill jag nämna i all korthet. Den ena är immigrationsfrågan, den andra EU som katolskt projekt. Om, menar Pufendorf, förhållandena, materiella eller andra, i en stat inte är tillfredsställande för dess innevånare finns den självklara möjligheten att emigrera. För den mottagande staten gäller då oavvisligen att tillförsäkra invandrarna likaberättigande med den inhemska befolkningen. Den visar nödvändigtvis inte mer trofasthet och tillgivenhet mot sitt land än invandrarna, och var man är född spelar därför ingen roll, det viktiga är med vilket sinne man inrättar sitt liv (Döring 1996: 80). Pufendorfs uppfattning måste givetvis avläsas mot den befolkningsminskning och materiella förödelse som 30-åriga kriget medfört och mot den ekonomiska synen att en stor och yrkesmässigt verksam befolkning var en förutsättning för ett lands välstånd. Men däremot intog han en negativ hållning till invandring av religiösa flyktingar om de omfattade en annan religion än mottagarlandets. Tanken är att religiös "pluralism" är ett hot mot den reguljära statens stabilitet samtidigt som den vi-

sar att toleranstanken som anses vara en av hans stora idémässiga bidrag med bäring på framtiden är ytterst villkorlig (Döring 1995: 472f).

Någon enstaka gång har man i EU-debatten kunnat få höra att EU skulle vara ett katolskt projekt. Här är inte platsen att försöka avgöra vederhäftigheten i ett sådant påstående (och än mindre huruvida påståendet skulle innebära något negativt, ifall sant), men för Pufendorf framstod katolska kyrkan som ett hot, inte främst på grund av innehållet i dess trosartiklar utan för dess övergripande politiska maktambitioner som skulle såväl rubba maktbalansen i Europa som undergräva den framväxande nationstatens suveränitet (Döring 1993: 158ff).

I:4

Döring har reagerat på den hittillsvarande ensidiga forskningsinriktningen och materialanvändningen och anför som skäl för sin forskningsinriktning, bl.a. att "Schliesslich orientiert sich auch die dem Naturrechtler Pufendorf gewidmete Forschung zu einseitig an dem Hauptwerk *De Jure naturae et gentium*" med den följd att man "vernachlässigt darüber vor allem die Streitschriften und Dissertationen Pufendorfs, die für das Wissen um die Entwicklung und Verbreitung des Pufendorfschen Naturrechts zentrale Bedeutung besitzen." (Döring 1995: V). Med rätta hävdar han att Pufendorf i sina verksamheter som historiker, teolog, politiker och filolog kommit i skymundan, vilket medfört en fragmentisering av dennes insatser, och det förhållandet är inte, som Döring poängterar, förenligt med "dem auf Polyhistorismus und Universalismus ausgerichteten Selbstverständnis jener Zeit /.../" (idem: VI).

Mot bakgrund av denna kritiska inställning skisserar Döring fem områden för vidare utforskning. Områdena kan grupperas i två huvudinriktningar. Dels en som siktar in sig på att uppnå ett förbättrat materialläge för att kunna kartlägga Pufendorfs liv och inverkan, dels en där intresset fokuseras på såväl den idémässiga sidan som ursprunget till och tolkningen av Pufendorfs tankesystem. De fem områdena i Dörings schema är:

1) Att sammanställa en modern utgåva av Pufendorfs verk. Då ett sådant arbete saknas kompliceras inte bara verkens tillgänglighet utan textkritiska problem inställer sig också med tanke på skillnader mellan olika utgåvor.

2) En annan brist är att en grundlig Pufendorfbibliografi saknas, som omfattar såväl alla hans egna verk som dem om honom. Det förhåller sig ju så som Döring nogsamt påpekar att "Zu den als selbstverständlich geltenden Voraussetzungen jeglicher Forschung, die sich mit dem Werk und der Wirkung eines Autors beschäftigt, zählt die Bereitstellung vollständiger und solider bibliographischer Verzeichnisse seiner Publikationen." (Döring 1992a: 189).

3) Likaledes saknas en samlad och kommenterad utgåva av Pufendorfs brevväxling liksom av arkivalierna med anknytning till hans biografi. Vad som hittills finns är två i slutet av förra seklet publicerade i stort sett okommenterade brevsamlingar från Pufendorf (Varentrapp 1893, Gigas 1897). På det området har emellertid Döring själv ett projekt i vardande.

4) Pufendorfs hittills endast i stora drag kända levnadshistoria kräver en närgången belysning för att åtgärda/vederlägga de enligt Döring sedan årtionden eller århundraden traderade vanföreställningarna, som delvis framställer både Pufendorfs intellektuella utveckling och hans levnadshistoria i ett falskt sken.

5) Med detta följer ett starkt krav på att lokalisera Pufendorf i sin samtids intellektuella, politiska, kulturella och-sociala-utveckling. I det sammanhanget är hans vidsträckt intresseområden som, vad hans kvarlämnade bibliotek visar, spänner över teologi, filosofi, pedagogik, historia och reseberättelser, skönlitteratur, rättsvetenskap till naturvetenskap, ett högst intressant komplement (Döring 1990). Ytterligare ett negligerat område som är värt utforskning är den spänning som råder mellan statsnytta ("Staatsräson") och naturrätt i hans skriftställeri.⁷ Beträffande materialet från 1600-talet påpekar Döring att den omfattande mängden pamfletter, inte bara rörande de polemiker Pufendorf deltog i utan generellt för epoken, fortfarande utgör ett utforskat område (Döring 1995: 166).

Av de ovannämnda forskningsområdena har Döring, förutom punkt 3, aktivt bidragit till att fylla ut punkterna 4–5, antingen genom att komplettera eller revidera den sedan drygt hundra år kanoniserade pufendorfbilden.

I:5

Några av de fastcementerade vanföreställningarna i pufendorfbilden som Döring vederlagt härrör från de tyska nationalistiska historikerna Harry Bresslaus' och Heinrich von Treitschkes historiografier på 1870- och 1880-talen över Pufendorf. De där framtagna uppgifterna om biografiska data och intellektuella utveckling har därefter traderats i stort sett oförändrade ända in i de senaste artiklarna och inledningarna till nyöversättningarna av Pufendorfs naturrättsliga arbeten.⁸ Det gäller t.ex. Pufendorfs studietid i Leipzig, bakgrunden till och syftet med det beramade författningsverket *De statu imperii Germanici* från tiden i Heidelberg, hans verksamhet som politisk skriftställare, omfattningen och arten av hans intresse för såväl historia som teologi samt hans sista levnadsår i Berlin.

Enligt traderingen från Treitschke genomled Pufendorf en steril studietid vid universitetet i Leipzig, 1650–1656. Han skulle ha avbrutit de inledande teologistudierna av motvilja mot den där förhärskande dogmatiska lutherska ortodoxin och konservativa kunskapssynen varefter han planlöst skulle ha studerat andra ämnen. Mot Leipzigtiden har studietiden i Jena, 1656–1658, där han förstnämnda år avlade en magisterexamen (Döring 1995: 7), kontrasterats som en fruktbar och avgörande lärotid i Pufendorfs intellektuella utveckling. För den kunde han tacka sin, och Leibnitz', lärare, matematikern och filosofen Erhard Weigel (1625–1699), vilken i den aktuella tyska forskningen framstår som ännu en av de viktiga men hittills outforskade företrädarna för den tidigtyska upplysningen. Över huvud taget har den intellektuella standarden efter 30-åriga kriget vid universitetet i Leipzig, som ändå var ett av Tysklands ryktbaraste, framställts i dålig dager. Det empiriska underlaget för den bedömningen är, menar Döring, av tämligen torftigt slag enär det

inte finns någon systematisk översikt över lärarkåren, vidare är innehållet i föreläsningarna på universitetet okänt och knappast någon undersökning av dess publikationer finns. Lärarnas intensiva och omfattande korrespondens har inte beforskats. Dessutom finns knappast någon forskning om det lärda livet utanför universitetet. Det rör då sådana saker som uppgifter om de privatlärda, biblioteken, borgerskapets förhållande till kultur och vetenskap och det allmänna kulturella livet i Leipzig, förbindelserna med den litterära och kulturella världen utanför Leipzig (Döring 1989: 8f).

I studiet av det intellektuella livet i Leipzig har Döring sålunda gått utanför universitetets murar och ägnat sig åt de lärda sällskapen. Dessa grundades i mitten av 1600-talet och levde vidare till 1700-talets början. I ett av dessa sällskap, Collegium Anthologicum, var Pufendorf medlem mellan åren 1655–1658. Här lärde han bl.a. känna Valentin Alberti som i motsats till Pufendorf anslöt sig till en kristen naturrättslära och senare blev en av hans häftigaste vedersakare i den omfattande och långvariga teologiska strid om människans "sanna" natur som blossade upp efter Pufendorfs publicering av sitt mastodontarbete *De Jure Naturae et Gentium* (idem: 23). Tillsammans med två andra sällskap, Collegium Gellianum i vilket Pufendorfs äldre bror, Esaias Pufendorf, (som senare blev framträdande diplomat i svensk tjänst), var medlem (idem: 11), och Collegium Conferentium, som kunde räkna in Leibnitz bland sina medlemmar (idem: 10 samt fotnot 26), bildade dessa samslutningar en grupp av lärdomssällskap, som, av bevarade medlemsförteckningar, mötesprotokoll, närvarolistor och brevväxlingar att döma, vittnar om ett betydligt mer omfattande och brett socialt, kulturellt och intellektuellt liv i Leipzig än vad som tidigare ansetts vara fallet (idem: 10ff).⁹ Uppgifter som dessa, poängterar Döring, ställer också frågor såväl om kollegiernas betydelse för den intellektuella bakgrunden till den tyska upplysningen som om Pufendorfs tidigaste influenser i en eventuell förändrad belysning (idem: 12f) och om så skulle förhålla sig torde Weigels påstått starka inflytande på Pufendorf kunna antas vara överskattat.

Av protokollen från kollegiemedlemmarnas föreläsningar framgår att de viktigaste områdena för deras intresse var teologi varvid huvudsakligen motsättningarna till katolicismen och kalvinismen avhandlades, därefter historia och kulturhistoria där antiken och forntiden dominerade och slutligen filosofiska ämnen som kunskapsteori och logik (idem: 24f).

Från tiden för medlemsskapet i kollegiet finns såväl Pufendorfs medlemsansökan som 49 av hans mer eller mindre utarbetade föredrag protokollförda och bevarade.¹⁰ De huvudsakliga intresseområden som här kan avläsas är historia, teologi och filologi, varav de två förstnämnda ämnena härefter skulle bli bestående livet ut i hans intellektuella verksamhet och efterhand få en allt starkare inriktning mot samtida politik. Den relativt rikliga mängden litteraturhänvisningar i dessa föredrag ger, menar Döring, en representativ bild av vad Pufendorf läste i sin ungdom (Döring 1995: 13f) och samma intresseinriktningar men betydligt breddade och utökade återspeglas i hans efterlämnade privatbibliotek (Döring 1990). Merparten av föredragen faller inom historieämnet och avhandlade i synnerhet problemställningar kopplade till forntidshistoria medan ett ringare antal behandlade teologiska teman, och de filologiska ägnades begreppsanalyser. En principiell inställning till historieämnet som Pufendorf senare kom att uttrycka var, i motsats till ett då vanligt förhållningssätt att studera forntidshistoria som litteratur, att det är gägneligt som källa för en fackmässig analys av samtida politiska fenomen. I överensstämmelse med den uppfattningen tecknar Pufendorf i ett historiebete som *Einleitung in die Historie der vornehmsten Reiche und Staaten so itziger Zeit in Europa sich befinden* från åren 1682–1685 konturerna till en "Staatenkunde" som betonar såväl värdet av att studera staters författningar, resurser, geografiska läge m.m., som det nyttiga i att följa aktuella politiska skeenden (Döring 1995: 530ff). Målgruppen för detta verk är fr.a. adelsynglingar och syftet är att göra dem skickade i fråga om de uppgifter de i framtiden kommer att användas för (Döring 1996a: 82).

I anslutning till de historiska verken torde Pufendorfs flitiga användande av etnologiska data

och hans stora intresse för reseberättelser kunna ge en del infallsvinklar. Som historiker kom han också att behandla teoretiska problem förknippade med historieskrivning som t.ex. objektivitetskravet (Döring 1995: 464ff), vilket f.ö. blev ett kinkigt problem när han så småningom flyttade från Stockholm till Berlin eftersom han sedan länge var mer intresserad av de politiska händelserna i samtidshistorien än av äldre historia (Döring 1996a: 86f) och därför kom i en lojalitetskonflikt mellan svenska och brandenburgska intressen. Redan inför ankomsten till Berlin yppade han farhågor över att bli utsatt för repressalier från brandenburgsk sida p.g.a. av sina för Brandenburg ogynnsamma framställningar av bl.a. dess ambitioner beträffande Svenska Pommern och tillvitade negativa inverkan på Tyskland (Döring 1996b: 14f). På ett teoretiskt plan kom Pufendorf att behandla den här problematiken inom ramen för en diskussion om hur historikerns förhållningssätt till den faktiska sanningen i ett politiskt förlopp bör vara när han skriver historiografier. Han betonar härvidlag nödvändigheten av att strikt hålla sig till vad arkivmaterialet utvisar (Döring 1995: 464ff).

Vad det gäller föredragen i Leipzig om fornhistoriska ämnen, det kan gälla Assyrien, det akmenidiska riket eller Makedonien, efterlyser Döring en analys av vilka uppfattningar Pufendorf där kan tänkas framföra om staters uppkomst och utveckling (Döring 1989: 29). Beträffande de teologiska föredragen riktade Pufendorf sig redan här in på det hot som den katolska kyrkans politiska ambitioner innebar, ett ämne som därefter, jämte det därmed sammanhängande kyrka – statförhållandet, löper tematiskt genom hans skrifter inklusive de från hans senare år mer kända teologiska arbetena *De habitu religionis Christianae ad vitam civilem* (1687) och *Jus feciale* (postumt 1695) där detta tema enligt Döring dessutom negligerats av tidigare forskning.¹¹

På temat om statsmaktens uppkomst höll Pufendorf två föredrag i Leipzig varav ett är specifikt politiskt-teoretiskt intressant då det anknyter till dåtida statsteoretisk debatt.¹² Hans diskussionsinlägg visar att han redan här utvecklade tankegångar, t.ex. socialitetsprinci-

pen och reciprocitetsprincipen ("do ut des"), som senare skulle utgöra väsentliga inslag i hans naturrättslära. Förhistorien till hans första stora publicerade arbete i naturrätt, *Elementorum jurisprudentiae universalis* från 1660, kan därmed ges såväl en något annorlunda intellektuell bakgrund som tillskrivas ett längre tidsspänn än den hittills gängse.¹³ Pufendorf inleder föredraget med att påpeka den stora oenigheten som råder angående den alltid lika intrikata frågan om statens ursprung, och behandlar därefter tre olika genealogiska förklaringar: dels tillbakavisar han de antika författarna Horatius' och Ciceros uppfattningar, att dikterna respektive berättarna hade en ledande roll vid grundandet av det mänskliga samhället (men observera kopplingen språk – samhälle, som Pufendorf återkommer till i de senare naturrättsliga arbetena¹⁴).¹⁵ En sådan uppfattning, menar Pufendorf, utgår från en felaktig uppfattning om människans och de mänskliga livsformernas uppkomst. De första människorna levde inte utspridda som isolanis utan familjevis, förenade genom språk och fränd- eller släktskap.¹⁶ Mot denna antika idé om statens uppkomst redovisar Pufendorf en annan, färgad av Grotius' teori om att människan besitter en appetitus societatis.¹⁷ De befintliga hierarkiska relationerna mellan människorna är naturgivna och patriarkala. Då ett Högsta väsen skapat människans natur sådan att en del av födsel är lämpade att styra, andra att underordna sig, har driften att förena sig i gemenskaper på så sätt strukturerats i hierarkier som faderns, makens och husbondens makt över barn, fru och slav.¹⁸

Föreställningen om statens uppkomst ur en social drift kom Pufendorf senare att förkasta till förmån för denna teoris modifierade och kompletterande förklaring, som han redan nu antyder konturerna på: materiell nöd avhjälpas genom de förenade familjernas ömsesidiga bistånd, först då skapas välbefinnande.¹⁹ På grund av befolkningstillväxten och att usla förhållanden skapat orättvisor fanns ingen bättre lösning än att majoriteten förenade sig för att med gemensamma krafter avvärja andras våld,²⁰ varefter makten överfördes på dem som på grund av auktoritet i fråga om dygd och för-

tjänst var förmer än övriga.²¹ Ett par noterbara skillnader mellan detta föredrag och de senare naturrättsliga arbetena är att Pufendorf ännu inte använder termen naturtillstånd, inte heller tänks de mellanmänskliga relationerna och hierarkierna ha uppstått ur frivilligt ingångna *kontrakt*. Den tredje, av Jean Bodin förfäktade statsuppfattningen, att all makt börjat med våld,²² förkastas också. Hans invändning är att människorna sluter sig samman på frivillig basis, och först efter det att denna gemenskap grundats tillgrips våld när den vill vidga sitt område.²³ Ett krigstillstånd råder således inte mellan individer, som t.ex hos Hobbes, utan mellan samfälligheter. Ur rättssynpunkt skulle det innebära att krigsrätt, inte straffrätt, gäller.

En annan kanoniserad föreställning gäller Pufendorfs tid i Heidelberg, 1661–1668, dit han lockats av kurfursten av Pfalz och där han kom att inneha tjänsten som professor i natur- och folkrätt samt filologi. Härvarande vistelse är i många avseenden höljd i dunkel, de biografiska data fåtaliga. Ett numera oantastligt faktum är att Pufendorf här under pseudonymen Severino de Monzanbano skrev och gav ut det famösa författningsarbete *De Statu Imperii Germanici* (1667)²⁴ som f.ö. väckte stort rabalder och bannlystes av den dåvarande påven. Kanon gör gällande att verket skrevs som en bitter reaktion på att han, Pufendorf, skulle ha blivit förbigången vid tjänstetillsättningen av professuren i tysk författningsrätt vid den juridiska fakulteten därför att han inte skulle ha ansetts vara tillräckligt kvalificerad för tjänsten. I revanschistiskt syfte skulle Pufendorf därefter ha skrivit *De statu* för att visa sin kompetens på området. Men, hävdar Döring, detta är en efterhandskonstruktion som ger verkets tillkomsthistoria karaktären av legend och ställer den i ett falskt sken då den vilar på felaktiga texttolkningar.²⁵ Hans kritiska närläsning av en bredad dokumentation visar att det i själva verket inte fanns någon professur i tysk författningsrätt vid den aktuella tidpunkten och Pufendorf kunde alltså inte ha blivit utslagen i en konkurrenssituation. Mot den bakgrunden faller därför revanschmotivet bort.²⁶ Pufendorfs lamentation kan i stället ha rört sig om att han blev förbigången vid tillsättningen av en av honom sökt

professur i moralfilosofi i Jena (1664).²⁷ Ställd inför det nya källäget prövar Döring i stället en enligt honom mer givande och tidigare föga beaktad infallsvinkel, nämligen att sätta in verket, tillkommet i mer eller mindre nära samarbete med kurfursten,²⁸ i en kontext som tar hänsyn till den konkreta politiska situationen i kurfurstendömet såsom geografiskt och maktpolitiskt klämt mellan franska och habsburgska intressen. Men förutom att göra ett polemiskt inlägg i en akut politisk situation för Pufendorf där en statsrättslig diskussion om förhållandet mellan centralmakt och regionala maktcentra i termer av reguljära och irreguljära statsbildningar.²⁹ Till detta återkommer ett framträdande tema som polemiken mot katolska kyrkans maktambitioner (Döring 1989: 203f). Döring menar att få frågor var viktigare för Pufendorf under hela hans levnad än kampen mot påvedömet (men inte specifikt mot katolicismen) (Döring 1996a: 91).

Från tiden i Heidelberg härrör också en annan Pufendorfskrift (1665)³⁰ som behandlar en politisk kontrovers som höll Europa i stor spänning när den pågick, och i vilken Pufendorf utkämpade en av sina många politiska bataljer. Den är känd under benämningen Vildfångststriden och utspelades mellan kurfurstendömet Pfalz och grannfurstendömen mot bakgrund av såväl ett oerhört komplicerat stormaktspolitiskt spel som oklara, och därför svårtolkade, rättsliga förhållande rörande furstliga privilegier i fråga om vildfångsträtten och rätten att ompositionera utomäktenskapligt födda personer samt "herrelösa" invandrare till livegna i de mellan parterna territorialstatligt omstridda områdena. Att det också fanns demografiskt-ekonomiska motiv med i bilden skärpte motsättningarna.³¹ I försvaret för de pfalziska positionerna lyfter Pufendorf diskussionen delvis till en teoretisk nivå genom att anföra en för honom tematisk naturrättslig argumentering: postulatet att människan i sig besitter en värdighet, att därför alla hierarkiska relationer bara kan uppstå ur ett frivilligt ingången kontrakt varefter han kommer fram till att de berörda livegna faller under pfalzisk jurisdiktion.³² Detta är ett av många fall, påpekar Döring, där Pufendorf anpassade naturrätten till politiska omständighe-

ter,³³ ett förhållande som osökt associerar till t.ex. Quentin Skinners uppfattning, att politisk teori är en del av politiken.

1:6

Av urvalet Pufendorf-texter i Dörings antologi *Kleine Vorträge und Schriften* begränsar jag här framställningen till tre texter med direkt anknytning till dåtida svenska politiska angelägenheter. Bland övriga texter kan nämnas en skrift till försvar för cartesianismen mot den aritoteliska skolastiken med hänvisning, såväl till rätten till "libertas philosophandi" utan vilken inga vetenskapliga framsteg kan göras, som specifikt till dess nytta för medicinvetenskapens utveckling.³⁴ I sammanhanget redovisar Döring också Pufendorfs syn på demonologin där sådana företeelser som exorcism och andetro fått en inflammerad aktualitet i samband med de omfattande häxprocesserna i Sverige på 1660-talet. Pufendorf förhöll sig reserverad till dessa företeelser och förekomsten av andetron förklarar han, med ett argument som blev vanligt under Upplysningstiden, ha sitt upphov i fruktan och villfarelse hos underklassen (Döring 1995: 416f).³⁵ I en annan text ger Pufendorf bland mycket annat också sin syn på ett då nytt "massmedium" som tidskriften och den däri förekommande informations-, kritik- och recensionsverksamheten.³⁶ I en pedagogisk skrift³⁷ ger han lärare/informatorer rådet att vid utbildningen av adelsynglingar låta dem läsa tidningar för att orientera sig om händelser och tillståndet i världen (idem: 553). I samma syfte ska de studera geografi och historia samt läsa reseskildringar varigenom de kommer att tillägna sig nyttiga kunskaper om bl.a. politik och "Staatkunde" (idem: 546).³⁸ Den pedagogiska målsättningen är att få eleverna att tänka självständigt (idem: 549) och att få dem att se hur alla saker hänger ihop (idem: 554). Anmärkningsvärt bekanta låter kraven på att man måste skaffa sig såväl en god överblick över för de nyttiga vetenskaperna relevant litteratur som med vetenskapernas hittillsvarande utveckling (idem: 533). Även i brevväxlingar har Pufendorf framlagt sina pedagogiska idéer med

betoning på behovet och nödvändigheten av att lära in direkt nyttoinriktad kunskap och att förena teori och praktik i undervisningen med tyngdpunkt lagd på historia- och politikområdena (idem: 519ff).

Bortsett från sina kontakter med svenska adliga studenter under Leipzigtiden och genom sin roll som lärare och handledare för svenska adelssöner i Heidelberg, vilket senare öppnade vägen för honom till den svenska högadeln, daterar sig Pufendorf första officiella svenskkontakter till 1658 då han lämnade Heidelberg för en tjänst som informator hos det svenska sändebudet i Köpenhamn. Här författade han sin första kända skrift (bortsett från en skoldikt och några begravningsdikter, idem: 89) *Gundaeus Baubator Danicus*, som tillika utgör hans debut som folkrättsteoretiker (idem: 120). Den politiska bakgrunden till skriften är Sveriges anfall på Danmark efter freden i Roskilde 1658 och det polemiska upphovet är en försvarskrift för danska intressen. Stridsfrågorna gällde dels utländska sändebuds diplomatiska immunitet (Döring 1995: 110ff), dels huruvida angreppet innebar ett brott mot fredsavtalet eller inte (idem: 104). Teoretiskt centralt här för Pufendorfs argumentation är hur begreppet rättfärdigt krig ska tolkas. Härvidlag gör han en tolkning som i nära anslutning till Grotius separerar *jus naturae* från *jus gentium*, den sistnämnda rätten är ett komplement till den förra, och utifrån *jus gentium* kan han i sista hand legitimera det svenska agerandet i det aktuella politiska skeendet (idem: 120). Skriften innehåller också Pufendorfs egen redogörelse för sin häktning, fångenskap och frigivning vartill Döring dels kompletterar med uppgifter från andra källor (idem: 99ff), dels behandlar det diplomatiska förspelet till angreppet (idem: 92ff).

Bosatt i Sverige under åren 1668–1688 och samtidigt i svensk tjänst³⁹ agerade Pufendorf i ett flertal fall för svenska politiska intressen och beträffande de då producerade politiska stridskrifterna pekar Döring ånyo på möjligheten att dagspolitiska ställningstaganden i den här typen av texter kan ha haft inflytande på hans teoretiska arbeten (idem: 114f). Dessa texter, liksom de samtidshistoriska verken han skrev som rikshistoriograf, visar tydligt, menar Döring,

att Pufendorf tänkte i banor som rör statsnytta och maktbalans inom ramen för något av en överideologisk föreställning om värdet av att upprätthålla Westfaliska fredens bestämmelser, och att han stundtals använde en naturrättslig argumentation som legering över en krass politik vars syfte var att bevara den svenska stormaktsställningen i Europa. Den flerdimensionella forskningsproblematik som följer denna texttyp kommenterar Döring så, att "Pufendorfs antidänische Streitschrift (syftande på Gundaeus Baubator) bereitet, wie alle seine späteren Texte des gleichen literarischen Genre, Schwierigkeit, die situationsbedingten polemischen Elemente von den Inhalten zu trennen, die eine überzeitliche Bedeutung besitzen und auf seine nicht für den Tag und für die Stunde geschriebenen grossen Werke verweisen. Andererseits bietet sie gerade in ihrer unmittelbaren Gegenwartsnahe eine Vorstellung von den aus Zeitgeschehen und eigenem Erleben herwirkenden Einflüssen auf Pufendorfs Denken. Dieser Aspekt wird in der Forschung immer noch zu viel zu sehr unterschätzt bzw. zugunsten einer auf die Untersuchung literarischer Abhängigkeiten konzentrierten Methodik vernachlässigt." (idem: 114f)

Om statsnyttan skriver Pufendorf att det finns ingen oföränderlig sådan utan den samvarierar i stället med omständigheter som t.ex. grannstaternas resurser och svagheter samt förändringarna av dessa. Vad som är statsnyttan avgörs genom överväganden av skälen ("rationes") för och emot det en eller andra politiska handlandet med syftningen att garantera statens suveränitet (idem: 349ff). Han definierar således inte statsnyttbegreppet i abstrakta termer eller bygger teori på det utan diskuterar det stat för stat (Dufour a.a.: 126). I det aktuella politiska skeendet var för svenskt vidkommande den övergripande politiska målsättningen att bevara den maktbalans som uppstått efter Westfaliska freden för vars upprätthållande de allierade staterna Sverige och Frankrike stod som garant. Avgörande var då hur Sveriges skulle förhålla sig till den andra garantmakten. Så länge denna kunde balansera Habsburgs hegemoniska strävanden gentemot de tyska staterna var ett förbund mellan Sverige och Frankrike motive-

rat. Pufendorf lerade sig därför med ett frankrikeorienterat parti i hovkretsarna under rikskanslern Magnus de la Gardies ledning och skrev i det sammanhanget en polemisk skrift⁴⁰ som försvarade det svenska angreppet 1674 på Brandenburg. Angreppet syftade till att underlätta den franska krigföringen mot Holland men skedde under förevändning att upprätthålla bestämmelserna från Westfaliska freden. Pufendorfs argumentation går ut på att framställa angreppet som en pacificerande aktion för att på så sätt göra krigshandlingen förenlig med vad naturrättens "bellum iustum" föreskriver i fråga om legitima förutsättningar för "polisaktioner" och försvars- och angreppskrig (Döring 1995: 250ff). Även förutsättningen för medling och medlarens roll behandlas i sammanhanget (idem: 269f), bl.a. förfäktar han idén att helt neutrala stater ska konstitueras som en tredje part i en medlarroll och framlägga en fredsplan för de krigförande parterna. Den krigförande part som vägrar anta planen kan därefter utsättas för väpnade sanktioner från medlarstaterna (idem: 267ff). Skriften tycks ha givit upphov till ett visst intresse eftersom den utkom i tryck vid två tillfällen inom ett par års tid (idem: 254). Döring konkluderar om denna skrift att den visar "in sonst seltener Deutlichkeit die Interdependenz zwischen seinen /d.v.s. Pufendorfs/ Lehrtheorien der Staatsräson und des Völkerrechts und den konkreten politischen Vorgängen seiner Zeit. Pufendorf orientiert sich in seiner Theoriebildung am Geschehen der europäischen Politik, und er ist zugleich bereit, seine Lehren im Auftrag und im Interesse seines jeweiligen Landesherm auf die Wirklichkeit jenes Geschehen zur Anwendung zu bringen." (idem: 273).

När Habsburg några år senare inte längre utgjorde det stora hotet utan Frankrike framträdde med ambitionen att bli en europeisk "universalmonarki" svängde den svenska utrikespolitiken i antifransk riktning varvid ett utträde ur alliansen med Frankrike aktualiserades. Pufendorf utkom nu med en beställningsskrift som stödde kursändringen.⁴¹ Det ställningstagandet kommer han fram till utifrån förvärvade insikter om statsnyttans föränderliga natur varefter han omsätter resonemanget i en pro et

contradiskussion angående den europeiska situationen med avseende på aktuella allianser och framtida alliansmöjligheter och -kombinationer och hur utfallet ter sig, eller skulle te sig för Sverige under olika konstellationer.⁴² Ett återkommande krav i Pufendorfs brevkorrespondens från de här åren är att en alleuropeisk sammanslutning riktad mot de franska hegemonsträvandena måste skapas (idem: 345).

I Pufendorfs diskussion kring "Staatsräson" är det ett slående drag att han ser politik som ett kunskaps- och aktionsområde sui generis vars innehåll och gränser sätts av den världsliga maktens politiska institutioner. För honom är den framväxande nationalstaten tidens stora progressiva organisation, den enda som förmår främja fred, välstånd och framsteg. För att realisera det målet måste politiken utövas som en "vera politica", d.v.s. en politik som har sin operativa utgångspunkt i nationalstatens suveränitet (Döring 1993: 160ff).

1:7

Traderingen berättar vidare att Pufendorf intresse för naturrätten avtog mot mitten av 1670-talet, att hans intellektuella verksamhet därefter bestod av att skriva samtidshistoriska verk och de tidigare nämnda teologiska arbetena. I de sistnämnda driver han, så kanon, det för sekulariseringen typiska kravet om kyrkans skiljande från staten, hävdar vidare att religionen är en privatsak samt förespråkar religiös tolerans. Vad som i forskningen hittills varit obeaktat, utöver vad som redovisats i det föregående, är att Pufendorf mot slutet av sitt liv ändrade inställning till värdet av naturrätten som moralfilosofisk system, en uppgift som ställer hans tidigare antagna roll som förkämpe för sekulariseringen i ett nytt ljus. Med Treitsckes nämnda Pufendorfbiografi grundlades uppfattningen att Pufendorf med sitt naturrättssystem starkt bidrog till sekulariseringsprocessen under seklet. Det, menar Treitschke, blev följden av den strikta åtskillnad Pufendorf gjorde mellan kyrka och stat. Kyrkan hänvisades till det rent religiösa området och fränkändes all rätt till politiskt deltagande. I ortodox luthersk anda föreskrev Pufendorf

kyrkans underordnande under staten (Döring 1993: 157f). Materialet som Döring nu stödjer sig på är dels en knapphändig bevarad brevkorrespondens mellan Justus Ch. Schomer (1648–1693) och Pufendorf, dels ett av en student nedtecknat samtal med Pufendorf. Dokumentationen härrör i bägge fallen från dennes sista levnadsår i Berlin 1694. Den visar att Pufendorf genomgått en intellektuell omsvängning så till vida att han tar avstånd från den sekulariserade naturrätten och *cultura vitae* till förmån för en *cultura Christianiae pietatis* (idem: 170). Det framgår av korrespondensen att Pufendorf redan sedan ett par decennier haft för avsikt att skriva en *doctrina moralis* i tre delar. Efter att i två delar ha behandlat och utgivit arbeten om människans och medborgarens plikter beklagar han nu bristen på tid som hindrat honom från att sätta igång att skriva den tredje delen, en *Theologia moralis* om den kristnes plikter.⁴³ Moralteologins mänskliga subjekt är, i motsats till naturrättens efter syndafallet framträdande "homo corruptus", den varelse hon är både före och efter syndafallet. Pufendorf hävdar nu att Schomers kristet förankrade naturrättssuppfattning är att föredra framför hans egen rationellt grundade naturrätt. Endast moralteologin har möjligheten att visa hur samhället skulle kunna lyftas till en "supremum et perfectissimum gradum" (idem: 171). En reell förbättring av människans villkor i härvaron kan bara uppnås om de världsliga angelägenheterna, inklusive de politiska spelreglerna, anpassas efter kristna normer (idem: 170).

I:8

Efter ett par års dragkamp och kohandel mellan Sverige och Brandenburg om Pufendorfs tjänster med Pufendorf klämd i mitten bl. a. på grund av att han haft tillgång känsligt svenskt arkivmaterial – Döring ger utifrån ett förbättrat materialläge en så långt möjligt inträngande skildring av de tre inblandade parternas alla turer utifrån deras resp. intressen och motiv (1996b) – överflyttade Pufendorf med familj till Berlin år 1688 sedan han dessförinnan försäkrats om att inte bli fångslad på grund av sina

tidigare stridsskrifter riktade mot Brandenburg (Döring 1992a: 215). Hans verksamhet här som rikshistoriograf är i stora drag välkänd men får en fylligare och mer täckande framställning än hittills av Döring (1996b). Mindre känt är att Pufendorf ingick i ett par kommissioner vilkas syften var att undersöka religiösa avvikelser, i ena fallet handlade det om en spinozainfluerad rationalist (Döring 1992b: 120f), i det andra om pyrande katolicism (Döring 1993: 159).

Pufendorfs sista besök i Sverige (1694) var förenat med ett diplomatiskt uppdrag (Döring 1992b: 224f). Här drabbades han av ett slagangfall med partiell förlamning som följd och de oklarheter som rått angående anamnesen och hans bortgång, vilken omgavs med former som följde tidens föreskrifter om "ars moriendi", klarläggs så långt möjligt i Dörings mentalitetshistoriska artikel "Das Lebense Samuel von Pufendorfs" (1994b).

I:9

En företrädare för en äldre generation pufendorfforskare som Alfred Dufour sammanfattar Dörings forskning så, att vad som nu börjar få konturer hos Pufendorf, och jag tillåter mig att citera ett längre avsnitt, är "une *vision unitaire*, c'est l'*image* d'un penseur très tôt fasciné par l'Etat et son rôle dans l'histoire, d'un *historien* et d'un *jurisconsulte-philosophe* partant de l'expérience vécue de la vie de l'Etat de quelques-uns des plus importants Etats de l'Europe et d'un *Conseiller des Princes* élaborant un discours sur sa pratique. Et ce qui confère sa cohérence propre à cette *image* comme son unité spécifique à l'œuvre de Pufendorf, c'est l'*histoire de l'Etat*. Ce qui constitue en effet comme le *fil conducteur* de la vie et de l'œuvre pufendorffiennes, de ses premières années d'études à Leipzig, de 1650 à 1656, jusqu'à ses grandes entreprises historiographiques de la maturité, de 1682 à 1694, c'est, dans une vision *sécularisée* de l'histoire et une approche *historique et pragmatique* de l'Etat – l'.../– la formation, la conservation et la puissance des Etats. Cette *unité*, cette *cohérence* et cette *continuité* nous paraissent résulter de ma-

nière frappante des investigations les plus récentes menées par Detlef Döring.” (Dufour a.a.: 112f, Dufours kurs.). Denna nya bild av Pufendorf som en enträgen utforskare av politikens ”väsen” och praxis står i bjärt kontrast till de vedertagna uppfattningarna som sammanfattningsvis nöjer sig med att klassificera naturrättsfilosofen Pufendorf som en mediocker tänkare, en eklektiker, en kompromissernas man, en förmedlare mellan Grotius och Hobbes o.dyl. (Idem: 109f). Jag vill också ge ett flagrant exempel på hur Pufendorfs intellektuella spännvidd kan stympas på annat sätt. I inledningen till en engelsk nyöversättning av valda avsnitt/kapitel ur *Elementorum* och *De Jure*, står att läsa att ”.../., most of the nearly 6.000 citations, a great deal of Pufendorf’s anthropology, and a large amount of the arguments that had relevance only in the seventeenth century are necessary casualties of editing. The editorial objective has been to provide the reader with a readable and comprehensive introduction to Pufendorf’s moral and political thinking by *reducing* (min kursivering) both EJU (d.v.s. *Elementorum*) and DJN (d.v.s. *De Jure*) to their basic points and fundamental arguments.” (Carr 1994: 6). Hur, frågar jag mig, kan en introduktion till överhuvud taget någons författarskap bli ”readable” och ”comprehensive” om man tar bort såväl delar av författarens människouppfattning som av de referenser och argument som var viktiga för författaren—då han skrev, i synnerhet när det gäller en person som Pufendorf vilken var intellektuellt verksam i en brytpunkt mellan två konkurrerande världsbilder.

I:10

Då Dörings forskning är ett av flera kontinentaleuropeiska uttryck för ett ökat intresse för Pufendorf vill jag avslutningsvis nämna ytterligare några bidrag, bl.a. från italienskt håll, nämligen Vanda Fiorillos avhandling *Tra Egoismo e Socialità – Il Giurisnaturalismo di Samuel Pufendorf* (1992). Hon analyserar här sambandet mellan Pufendorfs moralfilosofiska och ekonomiska tänkande, och skriver

”.../., l’etica sociale pufendorfiana si costruisce, /.../., como sistema di valore pratici, dal deciso orientamento utilitaristico. La massima legge naturale pufendorfiana, la *socialitas*, rappresenta l’elemento antropologico in cui si riconosco le forme storiche della società protocapitalistica germanica del secolo decimsettimo. Di conseguenza, nell’ambito del suo sistema di etica civile e politica, un ampio spazio è riservato al fattore economico./.../., quali, ad esempio, la teoria dello scambio o la soluzione da lui fornita al problema del consume e del lusso.” (s. 2). Avhandlingen avslutas med ett kapitel om pufendorfreceptionen i Tsarryssland. Under hennes redaktörsskap har också antologin *Samuel Pufendorf – Filosofo del Diritto e della Politica* (1996) utgivits. Bakgrunden till den här antologin är den serie seminarier som hösten 1994 hölls i Tyskland (Berlin, Leipzig, Dresden) och Italien (Milano, Padua) med anledning av 300-årsdagen av Samuel Pufendorfs död (26/10 1694). Av samma anledning utkom antologin *Samuel Pufendorf und seine Wirkungen bis auf die heutige Zeit* (1996, utg. Bodo Geyer/Helmut Gøerlich). Från detta seminarium har likaledes förra året en antologi under titeln *Samuel Pufendorf und die europäische Frühaufklärung*, utgivits under Fiametta Palladinis och Gerald Hartungs redaktörsskap. Palladini har tidigare bl.a. skrivit det betydelsefulla receptionshistoriska arbetet *Discussioni seicentesche su Samuel Pufendorf. Scritti latini: 1663–1700* (1978). Antologierna innehåller bidrag på huvudsakligen på tyska, franska och italienska vilket kan vara nyttigt att nämna för att i någon mån motverka missuppfattningen inom svensk statsvetenskap, att bara det som publiceras på engelska är värt att läsa.

Som kanske höjdpunkten på det för pufendorfforskningens del ymniga utgivningsåret 1996 utkom *Samuel Pufendorf, Gesammelte Werke*, utg. W. Schmidt-Biggemann (Berlin) vari som Band I Döring utgivit Pufendorfs kompletta brevväxling.

Det svenska intresset för Pufendorf efter det rättshistoriska symposiet i Lund 1982, då 350-årsdagen av dennes födelse celebrerades, får anses vara svalt. Dock är det inte helt obefintligt

i Norden: 1995 framlades i Finland Kari Saastamoinens avhandling *The morality of the fallen man. Samuel Pufendorf on Natural Law*. Det är värt att notera att det rör sig om Nordens första pufendorfmonografi i modern tid. Dessförinnan finns endast Oscar Malmströms arbete *Samuel Pufendorf och hans arbeten i svensk historia från 1899*.⁴⁴

Jan Sellberg

Noter

1. För en diskussion om problemen med selektiv bias vid historiografiska framställningar, se t.ex. Ian S. Lustick (1990).
2. Se James Tullys inledande essay till den engelska nyöversättningen av *De officio hominis et civis*, (1991), s. xiv ff. I anslutning till detta se även Alfred Dufours exemplifiering av den "vision dichotomique" som länge fått karaktärisera Pufendorfs verksamhet i artikeln *Federalisme et raison d'État dans la pensée politique pufendorfienne*, s. 112. I *Samuel Pufendorf – Filosofo del diritto e della politica*. Red. Vanda Fiorillo, Napoli 1996
3. Se t.ex. Horst Denzer: "In die Niederungen des praktischen Handelns als Diplomat hat er sich /.../ nicht begeben; dazu war er zu sehr Gelehrter. Auch aus dem politischen Ränkespiel und gesellschaftlichen Leben am Hof hat er sich weitgehend herausgehalten." I *Zeitschrift für Politik*, s. 172.
4. Pufendorf, Samuel (1688): *Praefatio*, opaginerad sida.
5. Leicht, Robert. *Unsere Zukunft ist Europa i Die Zeit* 46/93. Jag får tacka Björn Wittrock som gjorde mig uppmärksam på denna artikel.
6. Hont, Istvan: *The Permanent Crisis of a Divided Mankind: 'Contemporary Crisis of the Nation State' in Historical Perspective*, s. 179, fotnot 19. I *Political Studies* 42/1994, Special issue
7. Detta tema avseende statens interna förhållande behandlas i t.ex. Vanda Fiorillos uppsats "Salus populi suprema lex esto": il potere punitivo, come 'officium regis', nel giusnaturalismo di Samuel Pufendorf. I *Samuel Pufendorf – Filosofo del Diritto e della Politica*. Red. Vanda Fiorillo, Napoli 1996
8. Se översikt i Döring, D.: *Samuel Pufendorf und die Leipziger Gelehrtenesellschaften in der Mitte des 17. Jahrhunderts*, s. 5ff. I *Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig*. Berlin 1989. Utöver Dörings uppräknning kan exempelvis följande tillägg göras: Michael Seidler i inledningen till *Samuel Pufendorf's On the natural state of man*, s. 5f. (1990) och Kari Saastamoinens *The morality of the fallen man*, s. 21, (1995).
9. Döring kompletterar uppsatsen med förteckningar över medlemmarna i Collegium Gellianum och Collegium Anthologicum, statuterna för det sistnämnda kollegiet samt med Pufendorfs medlemsansökan till det senare, s. 29ff.
10. Döring, 1995, s. 6f samt fotnot 19. Samtliga Pufendorfs föredrag ingår i antologin, ss. 21–78 och har numererats av Döring från I till XLIX samt försetts med tysk rubrik där sådan saknas i den latinska originaltexten.
11. Döring, D., 1993, s. 158ff. Se även Pufendorfs polemiska skrift *Brevis commentatio super ordinum religiosorum suppressione ad Bullam Clementis IX P.M. emissam anno 1668*. d.6. Decembris, i Döring 1995 och densammes inledning s. 198 pass.
12. Det fortsättningsvis refererade föredraget, (nr VI i Dörings notation), har Döring försett med rubriken "Über die Entstehung der Staatsgewalt", se fotnot 10. Den andra texten om statsmaktens uppkomst "Nimrod als erster Staatsgründer" (föredrag VII i Dörings notation) utgår från Genesis 10 där det sägas att "I.../ Kus (sonson till Noak, min anm.) födde Nimrod; han var den förste som upprättade ett välde på jorden" (vers 8) varefter väldets utsträckning beskrivs (versarna 9–12).
13. Se t.ex. Döring, 1995:2f
14. Detta samband är temat för artikelförfattarens avhandling, se fotnot 44.
15. "Imperia unde primo extiterunt, non una auctorum est opinio./.../ Horatius Poetis, Cicero Oratoribus constitutarum societatum laudem asserere satagit." i Döring, 1995, s. 34. Innehållsreferaten av citaten från den latinska originaltexten har genomgående gjorts av artikelförfattaren. FD Annika Ström, Institutionen för klassiska språk, SU, har i samtliga fall granskat att citat och referat överensstämmer innehållsmässigt med varandra.
16. "ita sparsim eos omnes habitasse, nemo concedet, cui notum, in fatali illa gentium dispersione nequaquam singulos homines regionem aliquam

occupasse, sed aliquam multas familias, lingua aut cognatione junctas simul migrasse, qui quin prope a se invicem domicilia locaverint, causam nullam video, nisi quis forte, ut junctum aliqui habitare dici queant, vicorum directionem, aut domorum contiguitatem requirat.” Idem, s 34f.

17. ”Alii pro naturae inclinatione, spontaneaue hominum subjectione pugnant.” Idem, s. 34.

18. ”Abs summo Numine aliquam subordinatiōnem, ex qua alii imperare, caeteri parere apti nati sunt, naturae esse insitam, cuius sano patet. Ex hoc fonte primum parentum in liberos, mariti in uxorem, dominorum in servos imperium, /.../ promanavit.” Idem, s. 35.

19. ”Ut autem plures familias inter se junguntur, suasit et indigentia, qua hominum vita conflictatur, nisi mutuis auxiliis sublevetur; tum summa quoque commoditas et jucunditas, quae ex ista societate redundat /.../.” Idem, s. 35.

20. ”/.../tum etiam, quod augeſcente mortalium multitudine, et cum hac malitia quoque, injuriae fierint crebriores, /.../nulla commodior videbatur ratio, quam si plures juncti communibus viribus aliorum vim propulsaverit /.../.” Idem, s. 35.

21. ”Et ad id fastigii plerumque evehebantur, qui autoritate per virtutem aut merita in reliquos parta caeteros superabant.” Idem, s. 35.

22. ”Per vim omnia coepisse imperia Bodinus arbitratur.” Idem, s. 34.

23. Idem, s. 36

24. Döring säkerställer såväl författarskapet som tillkomstkronologin med grundligare empiri än det dessförinnan nyttjade materialet i artikeln Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte der Reichsverfassungsschrift Samuel Pufendorfs. Sonderdruck aus Der Staat – Zeitschrift für Staatslehre, öffentliches Recht und Verfassungsgeschichte, 1994(a).

25. Idem., s. 185

26. Idem., s. 190ff

27. Idem., s. 195

28. Idem., s. 197ff

29. Idem., s. 201ff

30. Titel: Prodromus solidae et copiosae Confutationis mox securitae scripti nuper vulgati, cui titulus Vindiciae secundum libertatem Imperialem quorundam Electorum, Principium, et Statuum, etc. Contra Palatinum Wildfangiatum.

31. Döring, D., 1995, s. 161ff. Betr. de styrandes syn på de ”herrelösa”, sammanförda under be-

teckningen det månghövdade monstret, i dåtida politisk debatt, se t.ex. C. Hill: The world turned upside down (1975), kap. 3, och Z. Bauman, a.a., s. 40f.

32. Idem., s. 175ff

33. Idem., s. 177.

34. Titel: Unvorgreifflich Bedencken über der deputirten von der Priesterschaft requeste wegen abschaffung der Cartesianischen Philosophie. Vad gäller avsnittet om cartesianismens utbredning i Sverige poängterar Döring att han i den texten föregående inledningen delvis stödjer sig på Rolf Lindborgs framställning i Descartes i Uppsala (1965), s. 420 samt fotnot 113

35. Prästerskapets besvärsskrift, på vilken Pufendorf skrift är ett genmål, ingår i antologin, ss. 441–447. Beträffande begränsningarna i den Pufendorf tillskrivna religiösa toleransen, se utredning i kapitlet Pufendorf als theologischer Schriftsteller i Döring 1992(b).

36. Titel: Epistolae Duae Super Censura in Ephemeridibus Parisiensibus, et Bibliotheca Universali de quibusdam scriptorum locis lata, Ad Virum Celeberrimum Dn. L. Adamum Rechenbergium P.P.I.A.L.

37. Titel: Unvorgreiffliches Bedencken Wegen Information eines Knaben von Condition, som åtföljs av Studieanleitung für den Enkel Ludwig Tessmar. Beträffande Dörings fastställande av denna skrifs autenticitet, se s 521ff.

38. Döring hänvisar i sammanhanget till den rikliga användningen av reseskildringar i De Jure, just på grund av denna genres ämnesmässiga närhet till historia och ”Staatenkunde”. Jfr den påtalade stymplingen Pufendorf utsatts för i Carr, 1994:6.

39. År 1677 anställdes Pufendorf som hovhistoriograf. Från 1682 till sin död innehade han tjänsten som sekreterare åt änkedrotningen. Döring, D., 1992(a), s. 205 samt fotnot 60.

40. Titel: ”Discussio quorundam scriptorum Brandenburgicorum, quibuspartim publico nomine, partim privato ausu Regiae Majestatis Sveciae consilia et actiones circa res Germaniae maligne traducuntur”, 1675, i Döring 1995. Döring har bifogat såväl en dokumentbilaga om 10 skrivelser, ss. 273–280, vari upphovsmännen går i svaromål för Brandenburgs räkning så tillvida att de kräver tryckningsförbud för Discussio, som förordet till den tyska översättningen (1676) av detta alster, ss. 329–336.

41. Titel: "De Occasionibus Foederum inter Sueciam et Galliam et quam parum illa ex parte Galliae observata sint" (tillkommen efter 1680), i Döring 1995.
42. Se Döring 1995:342ff där även redogörs för synen på Frankrike i andra pufendorfskrifter.
43. Idem, s. 169. I det här sammanhanget vill jag påtala ett litet mysterium. Pufendorfs skrift *Compendium Jurisprudentiae Naturalis* utgiven 1694 i Francofurti, en lärobok i naturrätt i fickboksformat, avslutas med en hittills helt okänd fyrasidig text betitlad *Brevis Delineatio Theologiae Moralis*. Texten finns inte upptagen i kapitelindexet men följer den löpande pagineringen och har samma typografi som den föregående texten. Även i utgåvan *Holmiae 1698* ingår *Brevis*. I denna utgåva påträffades dessutom en anonym handskrift infogad med titeln *De Jure Natura 'ejusqu' Fundamento*.
44. I sammanhanget kan artikelförfattarens snart färdigställda avhandling *Hur är samhället möjligt? Om den tidigmoderna naturrättens lingvistiska förutsättningar*. Brännpunkt: Samuel Pufendorf (1632–1694), nämnas.
- ## Litteraturförteckning
- Bauman, Zygmunt, 1987. *Legislators and Interpreters. On modernity, post-modernity and Intellectuals*. Cambridge: Polity Press.
- Carr, Craig L. (red.), 1994. *Introduction to The Political Writings of Samuel Pufendorf*. Oxford University Press.
- Cattaneo, Mario A., 1996: Samuel Pufendorf e Paul Johann Anselm Feuerbach: contratto sociale, secolarizzazione penale e prevenzione generale, s 3 - 28 i Vanda Fiorillo (red.), 1996, *Samuel Pufendorf – Filosofo del Diritto e della Politica*, Napoli: La Città del Sole.
- Denzer, Horst, 1983. *Leben Werk und Wirkung Samuel Pufendorfs*, s 160 - 176 i *Zeitschrift für Politik*, 30, 1983.
- Dufour, Alfred, 1996. *Federalisme et raison d'État dans la pensée politique pufendorfienne*, s 107 - 138 i Vanda Fiorillo (red.), 1996, *Samuel Pufendorf – Filosofo del Diritto e della Politica*, Napoli: La Città del Sole.
- Döring, Detlef, 1989. *Samuel Pufendorf und die Leipziger Gelehrtengesellschaften in der Mitte des 17. Jahrhunderts. I Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch - historische Klasse*, Band 129, Heft 2. Berlin: Akademie Verlag.
- Döring, Detlef, 1990. *Die Privatbibliothek Samuel von Pufendorfs (1632 - 1694)*, s 102 - 113 i *Centralblatt für Bibliothekswesen*, 1990.
- Döring, Detlef, 1992a. *Samuel von Pufendorf als Verfasser politischer Gutachten und Streitschriften*, s 189–232. Sonderdruck aus *Zeitschrift für historische Forschung*. Band 19, Heft 2, 1992.
- Döring, Detlef, 1992b. *Pufendorf-Studien. Beiträge zur Biographie Samuel von Pufendorfs und zu seiner Entwicklung als Historiker und theologischer Schriftsteller. I Historische Forschungen*, Band 49. Duncker & Humblot, Berlin.
- Döring, Detlef, 1993. *Säkularisierung und Moralthologie bei Samuel von Pufendorf*, s 156 - 174. Sonderdruck aus *Zeitschrift für Theologie und Kirche*. Heft 21, 1993.
- Döring, Detlef, 1994a. *Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte der Reichsverfassungsschrift Samuel Pufendorfs*, s 185 - 206. Sonderdruck aus *Der Staat - Zeitschrift für Staatslehre, öffentliches Recht und Verfassungsgeschichte*, Band 33, Heft 2, 1994.
- Döring, Detlef, 1994b. *Das Lebensende Samuel von Pufendorfs*, s 195 - 219. Sonderdruck aus *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte*, Band 4, Heft 2, 1994.
- Döring, Detlef, 1995. *Samuel von Pufendorf - Kleine Vorträge und Schriften - Texte zu Geschichte, Pädagogik, Philosophie, Kirche und Völkerrecht*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Döring, Detlef, 1996a. *Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation in der Beurteilung Samuel von Pufendorfs*, 73 - 106, i Vanda Fiorillo (red.), 1996, *Samuel Pufendorf - Filosofo del Diritto e della Politica*. Napoli: La Città del Sole.
- Döring, Detlef, 1996b. *Samuel Pufendorfs Berufung nach Brandenburg-Preussen*, s. 11 - 28, i Fiammetta Palladini & Gerald Hartung (red.), 1996, *Samuel Pufendorf und die europäische Frühaufklärung*. Berlin: Akademie Verlag.
- Fiorillo, Vanda, 1992. *Tra Egoismo e Socialità - Il Giurisnaturalismo di Samuel Pufendorf*. Napoli: Juvene.
- Fiorillo, Vanda (red.), 1996. *Samuel Pufendorf - Filosofo del Diritto e della Politica*. Napoli: La Città del Sole.
- Fiorillo, Vanda, 1996. "Salus populi suprema lex esto": il potere punitivo, come 'officium regis', nel giusnaturalismo di Samuel Pufendorf, s 139 - 170 i Vanda Fiorillo (red.), 1996, *Samuel Pufendorf - Fi-*

- losofo del Diritto e della Politica*. Napoli: La Città del Sole.
- Hont, Istvan, 1987. The language of sociability and commerce: Samuel Pufendorf and the theoretical foundations of the 'Four-Stages Theory', 253 - 276 i A. Pagden (red) 1987, *The languages of political theory in early-modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hont, Istvan, 1994. The Permanent Crisis of a Divided Mankind: 'Contemporary Crisis of the Nation State in Historical Perspective', s 166 - 231 i *Political Studies*, 42/1994, Special Issue.
- Kobusch, Theo, 1993. *Die Entdeckung der Person. Metaphysik der Freiheit und modernes Menschenbild*. Herder: Freiburg/Basel/Wien.
- Krieger, Leonard, 1965. *The politics of discretion. Pufendorf and the acceptance of natural law*. Chicago University Press, Chicago.
- Leicht, Robert, 1993. Unsere Zukunft ist Europa i *Die Zeit* 46/1993.
- Lustick, Ian S., 1996. History, Historiography, and Political Science: Multiple Historical Records and the Problem of Selection Bias, s 605 - 618 i *American Political Science Review*, Vol. 90, No. 3, 1996.
- Malmström, Oscar, 1899. *Samuel Pufendorf och hans arbeten i svensk historia*. Lund.
- Palladini, Fiametta, 1978. *Discussioni seicentesche su Samuel Pufendorf. Scritti latini: 1663 - 1700*. Bologna: Il Mulino.
- Palladini, Fiametta och Hartung, Gerald (red.), 1996. *Samuel Pufendorf und die europäische Frühaufklärung. Werk und Einfluss eines deutschen Bürgers der Gelehrtenrepublik nach 300 Jahren (1694 - 1994)*. Berlin: Akademie Verlag.
- Pufendorf, Samuel (1682): *De Officio Hominis et Civis juxta legem naturalem libri duo*. Oxford University Press 1927: New York.
- Pufendorf, Samuel (1675): *On the natural state of man*. Translated, Annotated, and Introduced by Seidler, Michael. The Edwin Mellen Press 1990.
- Pufendorf, Samuel (1686): *Eris Scandica*. Frankfurt/Main: Frideric Knochil.
- Pufendorf, Samuel (1688): *De Jure Naturae et Gentium*. Oxford 1934: Clarendon Press.
- Saastamoinen, Kari, 1995. *The morality of the fallen man. Samuel Pufendorf on Natural Law*. Studia Historica 52. Helsinki: SHS.
- Saether, Arild, 1996. Samuel Pufendorf - The Grandfather of Modern Economics, s 235 - 252. Sonderdruck aus Fiametta Palladini und Gerald Hartung (red.), 1996, *Samuel Pufendorf und die europäische Frühaufklärung. Werk und Einfluss eines deutschen Bürgers der Gelehrten-republik nach 300 Jahren (1694 - 1994)*. Berlin: Akademie Verlag.
- Tully, James (red.), 1991. Introduction to *Samuel Pufendorf. On the Duty of Man and Citizen According to Natural Law*. Cambridge 1991: Cambridge University Press.

Sakkunigtåtanden över professuren i säkerhetspolitik med strategi vid Militärhögskolan i Stockholm

1. Utlåtande av Nils Andrén

Till fullgörande av uppdrag som sakkunnig vid tillsättande av professor i säkerhetspolitik med strategi vid MHS får jag härmed avge följande uttalande över de sökande,

- docent Ingemar Dörfer (f 1939)
- tf professor Bo Huldt (f 1941)
- docent Gunnar Jervas (f 1938)
- docent Bengt Sundelius (f 1950)

Av de sökande är Huldt utbildad som historiker (Lund), medan de tre övriga är politologer. Dörfer i "Government" (Harvard, Mass, USA), Sundelius i International Studies (Denver, Col, USA) och Jervas i statsvetenskap (med markerad inriktning på internationell politik, Umeå). Såvitt jag kan bedöma har olikheterna i ämnesbakgrund ingen egentlig betydelse i detta sammanhang. Huldts avhandling skulle med hänsyn till problem, innehåll och metodik lika väl kunnat kallas statsvetenskaplig som historisk. Också de tre statsvetarna behandlar - från olika teoretiska utgångspunkter - gångna händelser och utvecklingslinjer över tiden (= historia). I sin senare produktion rör sig de sökande på olika sätt i samma gränsland mellan historia och politik. Ämnesmässigt framstår de enligt min mening